

PACTA SUNT SERVANDA A PRAWO KONSUMENTA DO ODSZTĄPIENIA OD UMOWY SPRZEDAŻY

Pacta sunt servanda to jedna z fundamentalnych zasad prawa cywilnego, wywodząca się jeszcze z czasów prawa rzymskiego. Zasada ta wyraża się w tym, iż umowa która została prawidłowo zawarta, nie może zostać na podstawie decyzji jednej ze stron rozwiązana. Od tej zasady istnieją jednak wyjątki, wyraźnie unormowane przez przepisy prawa cywilnego. W odniesieniu do konsumenta zasada *pacta sunt servanda* traci na znaczeniu. Jest tak wskutek wprowadzenia do umów konsumenckich tzw. *cooling off period*, umożliwiającego „wycofanie się z transakcji bez żadnych negatywnych skutków po upływie *tempus ad deliberandum*, służącego tylko konsumentowi¹.

Konsumentenckie prawo odstąpienia od umowy sprzedaży jako odstępstwo od zasady *pacta sunt servanda*, jest prawem kształtującym, stanowiącym ochronę interesów prawnych i ekonomicznych konsumenta. Konsumentowi, który zawarł umowę sprzedaży, przysługuje prawo podmiotowe wyrażające się w możliwości doprowadzenia do unicestwienia uprzednio zawartej umowy z przedsiębiorcą².

Konsumentenckie prawo odstąpienia od umowy sprzedaży wynika z ustawy i występuje w dwóch postaciach. Po pierwsze jako „czas do namysłu”, czyli prawo do zrezygnowania z kontraktu w terminie ustawowym bez podania przyczyny. Przysługuje konsumentowi tylko wtedy, gdy zawarł umowę poza lokalem przedsiębiorstwa sprzedawcy lub na odległość. Istnieje tu podobieństwo konstrukcyjne do umownego prawa odstąpienia od umowy bez podania przyczyny. Drugą postacią konsumenckiego prawa odstąpienia od umowy sprzedaży jest sankcja niezgodności towaru konsumpcyjnego z umową w ramach gwarancji ustawowej lub jako uprawnienie wynikające z rękojmi za wady rzeczy. Stanowi wtedy wyspecjalizowany instrument prawny służący likwidacji faktycznej nierówności stron w obrocie konsumenckim³.

1 E. Łętowska, Prawo umów konsumenckich, Warszawa 2002, s. 262.

2 M. Łaszczuk, J. Szpara, Terminy do odstąpienia od umowy w ustawie o ochronie niektórych praw konsumentów, Palestra 2001, z. 3–4, s. 54.

3 Tak: A. Kołodziej, Konsumentenckie prawo odstąpienia od umowy sprzedaży rzeczy, Warszawa 2006, s. 14.

Sprzedaż zawierana poza lokalem przedsiębiorstwa określa się potocznie sprzedażą akwizycyjną. Prawną odmianą tej umowy jest korzystanie z pomocy tzw. akwizytora. Wprawdzie występuje pośrednik, określony mianem pośrednika handlowego, albo też sprzedawca występuje sam lub przez pełnomocnika, lecz z racji bezpośredniego docierania do kupującego *door – to – door*, nazywa się to sprzedażą bezpośrednią. Polega ona na zbieraniu zamówień – ofert – z zamiarem zrealizowania umowy w określonym terminie⁴.

Zawarcie umowy poza lokalem przedsiębiorstwa ma miejsce w sytuacji, gdy przedsiębiorca zawiera umowę sprzedaży, na podstawie której dostarcza konsumentowi towary lub świadczy usługi:

- w trakcie zorganizowanego przez przedsiębiorcę wyjazdu poza lokal przedsiębiorstwa (siedzibę),
- jeśli przedsiębiorca przychodzi ze swoją ofertą do domu lub do pracy, np. sprzedaż akwizycyjna.

Umowa sprzedaży zawierana na odległość jest rodzajem umowy zawieranej z konsumentem bez jednoczesnej obecności obu stron. Podstawowe znaczenie ma propozycja zawarcia umowy okazana przez przedsiębiorcę – profesjonalistę, w sposób, który może kryć – z techniczno-prawnego punktu widzenia zaproszenie do rokowań lub też inne formy⁵.

Zawieranie umowy na odległość charakteryzuje się:

- zawarciem umowy sprzedaży tylko i wyłącznie za pomocą środków porozumiewania się na odległość, np. zakupy w sklepie internetowym;
- negocjacje oraz zawarcie umowy następuje bez jednoczesnej obecności obu stron (sprzedawcy lub dostawcy i konsumenta).

Dyrektywa 97/7/WE z dnia 20 maja 1997 r. w sprawie ochrony konsumentów w przypadku umów zawieranych na odległość zalicza do nich: drukowane elektroniczne formularze zamówień, listy seryjne, telefon, telefax, katalogi, reklamę prasową z formularzem zamówienia, pocztę elektroniczną, telezakupy⁶. Z uwagi na ciągły rozwój technik komunikowania się na odległość nie można zamknąć listy kanałów porozumiewania się. Wyjątkami, do których nie stosuje się regulacji prawnych o umowach na odległość, są: publiczne automaty telefoniczne i automaty sprzedające.

4 W.J. Katner, (w:) System Prawa Prywatnego, t. 7, Prawo zobowiązań – część szczegółowa, po red. J. Rajskiego, Warszawa 2004, s. 24.

5 *Ibidem*, s. 25.

6 Dz. Urz. WE L 144, 04.06.1997, s. 19.

Konsumenckie prawo do zrezygnowania z umowy w ustawowym terminie bez podania przyczyny – jako prawo konsumenta do namysłu, regulują przepisy ustawy z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych prawach konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny⁷. Zgodnie z treścią art. 2 ust. 1 ustawy, konsument, który zawarł umowę poza lokalem przedsiębiorstwa, może od niej odstąpić bez podania przyczyny, składając stosowne oświadczenie na piśmie w terminie dziesięciu dni od zawarcia umowy. W odniesieniu do umów konsumenckich zawieranych na odległość, uprawnienie do odstąpienia od umowy przewidziane jest w art. 7 ust.1 ustawy, zgodnie z którym konsument może odstąpić od umowy w terminie dziesięciu dni po złożeniu stosownego oświadczenia na piśmie. W tej sytuacji dziesięciodniowy termin liczy się od dnia wydania rzeczy, a jeżeli świadczenie polega na wykonywaniu usługi – od dnia zawarcia umowy.

Treść regulacji polskiej ustawy jest wzorowana na Dyrektywie 85/577 o ochronie konsumentów w umowach zawieranych poza lokalem handlowym z dnia 20 grudnia 1997 r.⁸ Należy podkreślić, że przepisy dyrektywy osłabiają zasadę *pacta sunt servanda*. Normuje ona możliwość odstąpienia od umowy zawartej poza miejscami prowadzenia działalności handlowej w terminie 7 dni od momentu pouczenia o tym uprawnieniu, bez żadnych dodatkowych świadczeń, kosztów czy też formalności. Siedmiodniowy termin wskazany w dyrektywie został wskazany, bez określenia jakiegokolwiek sposobu jego obliczania, co może powodować zróżnicowane praktyki, w zależności od sposobu implementacji do prawa krajowego dyrektywy⁹. W Polsce ustawodawca przyznał konsumentowi termin dłuższy niż siedmiodniowy, a mianowicie dziesięć dni, aby zawsze objąć weekend i pominąć problem dni roboczych. W takiej sytuacji nie ma potrzeby odrębnego wskazywania, jak należy liczyć termin odstąpienia, ponieważ miarodajne są zasady ogólne.

Przed zawarciem umowy przedsiębiorca ma obowiązek pisemnego poinformowania konsumenta na temat warunków i procedury wykonywania prawa odstąpienia od umowy i wręczyć wzór oświadczenia o odstąpieniu, z oznaczeniem swojego imienia i nazwiska bądź nazwy oraz adresem zamieszkania bądź siedziby. Z drugiej strony, konsument, na żądanie przedsiębiorcy, poświadcza na piśmie, że został poinformowany o prawie odstąpienia i otrzymał wzór oświadczenia o odstąpieniu od umowy. Polskie przepisy prawne przewidują przedłużenie terminu, w którym konsumentowi przysługuje prawo do odstąpienia od umowy, jeżeli przedsiębiorca nie wykonał ciężących na nim obowiązków informacyjnych (art. 4 ustawy). I tak, w przypadku umów zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa, jeżeli przedsiębiorca nie poinformował konsumenta o prawie do odstąpienia od umowy w spo-

7 Dz.U. Nr 22, poz. 271 z późn. zm.

8 OJ L 372/31 z 31.12.1985 r.

9 E. Łętowska, Prawo umów konsumenckich, Warszawa 2002, s. 257.

sób określony w art. 3 ustawy o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny, konsument może odstąpić od umowy w terminie dziesięciodniowym, który rozpoczyna bieg nie w momencie zawarcia umowy, lecz w momencie uzyskania informacji o prawie do odstąpienia. Ustawa przewiduje także maksymalny termin, po upływie którego konsument nie może już od umowy odstąpić, mimo że nie został odpowiednio poinformowany o przysługującym mu uprawnieniu. Termin ten wynosi trzy miesiące od dnia wykonania umowy. Podobnie ukształtowano przedłużenie okresu, w którym konsument może odstąpić od umowy zawartej na odległość. Zgodnie z art. 10 ust. 2 ustawy, w sytuacji, gdy konsument nie otrzymał, najpóźniej w momencie rozpoczęcia spełnienia świadczenia, pisemnego potwierdzenia stosownych informacji, w szczególności informacji o prawie do odstąpienia od umowy, może od umowy odstąpić w ciągu dziesięciu dni od momentu, w którym potwierdzenie takie otrzymał. Maksymalny termin, w którym konsument może zrealizować swoje uprawnienie, wynosi również trzy miesiące i jest liczony od dnia wydania rzeczy lub zawarcia umowy o świadczenie usług.

W obu omówionych powyżej przypadkach chodzi o przedłużenie czasu, w którym konsumentowi służy prawo do odstąpienia od umowy.

Prawo konsumenckiego odstąpienia od umowy nie może być ograniczone lub ukształtowane w drodze umowy. Natomiast może być dopuszczalne umowne ustalenie terminu dłuższego niż dziesięciodniowy do dokonania odstąpienia (art. 17 ustawy). Zawarcie umowy poza lokalem przedsiębiorstwa lub na odległość, nie musi mieć formy pisemnej, natomiast formę taką musi mieć odstąpienie od takiej umowy, ale tylko dla celów dowodowych – *ad probationem*¹⁰.

W prawie polskim przepisów o umowach zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa nie stosuje się do pewnego rodzaju umów, przez co konsument zawierający taką umowę traci możliwość skorzystania z konsumenckiego prawa odstąpienia od umowy sprzedaży. Do umów tych zalicza się umowy:

- o charakterze ciągłym lub okresowym, zawieranych na podstawie oferty sprzedaży lub przez odwołanie się do ogłoszeń, reklam, cenników i innych informacji skierowanych do ogółu albo do poszczególnych osób, jeżeli konsument mógł uprzednio zapoznać się z treścią otrzymanej oferty lub informacji pod nieobecność drugiej strony umowy, a zarazem w tej ofercie lub informacji, jak i w umowie zastrzeżono prawo konsumenta do odstąpienia od umowy w terminie dziesięciu dni od dnia jej zawarcia,
- sprzedaży artykułów spożywczych dostarczanych okresowo przez sprzedawcę do miejsca zamieszkania konsumenta,

10 Tak E. Łętowska, *Prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2002, s. 258.

- powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, o wartości przedmiotu umowy do równowartości 10 euro,
- o prace budowlane,
- dotyczących nieruchomości, z wyłączeniem usług remontowych,
- ubezpieczenia, w tym o członkostwo w otwartych funduszach emerytalnych, oraz reasekuracji,
- dotyczących papierów wartościowych oraz jednostek uczestnictwa w funduszach powierniczych i inwestycyjnych (usługi inwestycyjne).

Jeśli strony umowy nie postanowiły inaczej, to konsumenckie prawo do odstąpienia od umowy nie przysługuje konsumentowi w przypadku umów:

- o świadczenie usług, których wykonywanie rozpoczęło się za zgodą konsumenta przed upływem terminu do odstąpienia,
- o dostawę towarów lub świadczenie usług, których cena jest zależna od wahań na rynku finansowym, na które dostawca nie może mieć żadnego wpływu,
- o dostawę towarów wyprodukowanych według życzenia konsumenta, wyraźnie dostosowanych indywidualnie do potrzeb klienta,
- o dostawę towarów takich, które z uwagi na swój charakter nie mogą być odesłane lub ulegają szybkiemu zepsuciu bądź mają krótki termin przydatności do użycia,
- o dostawę nagrań audialnych lub wizualnych lub oprogramowania komputerowego, których opakowanie zostało naruszone przez konsumenta,
- o dostawę gazet, periodyków i czasopism,
- o świadczenie usług w zakresie gier i zakładów wzajemnych.

Następstwem wykonania prawa odstąpienia konsumenta od umowy sprzedaży w przypadku zawarcia jej na odległość lub poza lokalem przedsiębiorstwa, jest rozwiązanie umowy ze skutkiem wstecznym – *ex tunc*. Dotychczasowy stosunek zobowiązaniowy przekształca się w stosunek likwidacyjny, którego treścią staje się obowiązek zwrotu otrzymanych świadczeń i kompensacja szkody poniesionej przez wierzyciela¹¹.

Zgodnie z art. 2 ust 3 oraz art. 7 ust 3 ustawy w razie odstąpienia konsumenta od umowy, umowa uważana jest za niezawartą, a konsument zostaje zwolniony

11 R. Stefanicki, Ochrona konsumenta w świetle ustawy o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej, Kraków 2006, s. 270.

z wszelkich zobowiązań, zakupiony towar ulega zwrotowi w stanie niezmienionym, chyba że zmiana taka była konieczna w granicach zwykłego zarządu. Zwrot powinien nastąpić niezwłocznie, nie później niż w terminie czternastu dni. Konsument ma prawo odstąpienia działa z mocą wsteczną, co stanowi charakterystyczną cechę tego prawa.

Reasumując, ochronny charakter prawnego reżimu umów zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa wyraża się w: osłabieniu zasady *pacta sunt servanda*, nakazie udzielania wszelkich informacji przez przedsiębiorcę na piśmie w kwestiach mających znaczenie dla konsumenta oraz semidyspozytywności przepisów w umowach zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa, które nie mogą być ograniczone lub też wyłączone w drodze umowy¹².

Kolejnym osłabieniem zasady *pacta sunt servanda* jest konsumentom prawo odstąpienia od umowy sprzedaży rzeczy, jako uprawnienie przysługujące konsumentowi, wynikające z gwarancji ustawowej oraz rękojmi za wady rzeczy.

Konsumentom prawo odstąpienia stanowi w tej sytuacji wyspecjalizowany instrument prawny, który w praktyce służy likwidacji faktycznej nierówności stron w obrocie konsumentkim. Zasada wykonywania konsumentom prawa odstąpienia od umowy sprzedaży zależy od rodzaju rzeczy będących przedmiotem świadczenia przedsiębiorcy. W przypadku rzeczy ruchomych – prawo odstąpienia podlegać będzie regułom wynikającym z ustawy o szczególnych warunkach sprzedaży konsumentom. Natomiast jeśli umowa dotyczy nieruchomości, praw oraz energii – konsumentom prawo odstąpienia od umowy reguluje kodeks cywilny w przepisach o rękojmi za wady¹³.

Odstąpienie od umowy stanowi jedno z trzech uprawnień, które przysługuje konsumentowi w ramach rękojmi, w razie wystąpienia wad prawnych lub fizycznych nieruchomości. Zgodnie z treścią art. 560 § k.c., jeżeli rzecz sprzedana ma wady, kupujący może odstąpić od umowy albo żądać obniżenia ceny. Natomiast na podstawie art. 561 § 2 k.c. w przypadku nieruchomości budynkowych, będących zawsze rzeczami określonymi co do tożsamości, gdy sprzedawca jest jednocześnie wytwórcą tej rzeczy, kupujący może też żądać usunięcia wady.

Omówione powyżej uprawnienia konsumenta mają charakter alternatywny (art. 561 § 3 k.c.).

Konsumentom prawo odstąpienia od umowy sprzedaży rzeczy, w przypadku niezgodności towaru z umową, regulują przepisy ustawy z dnia 27 lipca 2002 r.

12 E. Łętowska, Prawo umów konsumentom, Warszawa 2002, s. 262.

13 A. Kołodziej, Konsumentom prawo odstąpienia od umowy sprzedaży rzeczy, Warszawa 2006, s. 14.

o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej oraz o zmianie kodeksu cywilnego¹⁴.

Podstawową przesłanką umożliwiającą konsumentowi odstąpienie od umowy sprzedaży jest wadliwość rzeczy, którą nabył. W obrocie konsumenckim powołana ustawa wprowadziła nowy termin – niezgodność towaru z umową – obejmujący większą ilość sytuacji niż pojęcie wadliwości rzeczy¹⁵.

Przepisy ustawy przewidują przesłanki skutecznego prawa odstąpienia przez konsumenta od umowy sprzedaży rzeczy. Zgodnie z treścią art. 8 powołanej ustawy, jeżeli kupujący nie może żądać naprawy ani wymiany towaru konsumpcyjnego, ponieważ jest to niemożliwe lub wymaga nadmiernych kosztów albo jeżeli sprzedawca nie zdoła uczynić zadość takiemu zadaniu w odpowiednim czasie, bądź gdy naprawa albo wymiana towaru narażałaby kupującego na znaczne niedogodności, może on domagać się stosownego obniżenia ceny albo może odstąpić od umowy sprzedaży konsumenckiej. Konsument nie może jednak odstąpić od umowy, gdy niezgodność towaru konsumpcyjnego z umową jest nieistotna.

W przypadku rękojmi, konsumenckie prawo odstąpienia od umowy sprzedaży rzeczy doznaje ograniczeń poprzez kontraprawienie sprzedawcy. Na podstawie art. 560 § 1 zd. 2 kodeksu cywilnego – kupujący nie może od umowy odstąpić, jeżeli sprzedawca niezwłocznie wymieni wadliwą rzecz na rzecz wolną od wad albo też niezwłocznie usunie wady. Ograniczenie to nie ma zastosowania w sytuacji, gdy rzecz była już wymieniana lub naprawiana przez sprzedawcę, chyba że wady są nieistotne.

Obowiązuje tu zasada jednokrotności, na podstawie której sprzedawca może zablokować uprawnienie konsumenta do odstąpienia od umowy sprzedaży poprzez wymianę lub naprawę rzeczy, ale warunkiem koniecznym jest, iż może dokonać tego tylko raz. Naprawa nieskuteczna rzeczy nie jest uważana za jej naprawę¹⁶.

Od zasady *pacta sunt servanda* można odchodzić tylko przy odpowiednio znaczącym „naruszeniu” zobowiązania, ponieważ tylko wtedy zostaje naruszone tzw. „spoiwo wzajemności”, które stanowi podstawę trwałości kontraktu i umożliwia realizację celów założonych umową¹⁷.

Uprawnienie kupującego do odstąpienia od umowy jest jego jednostronnym oświadczeniem woli. Skutkuje wygaśnięciem umowy, a zatem ukształtowaniem – zniesieniem stosunku prawnego między stronami. W konsekwencji spowoduje to

14 Dz.U. z 2002 r. Nr 141 poz. 1176.

15 A. Sikorska, Ciężar dowodu w przypadku odstąpienia od umowy sprzedaży przez kupującego z powodu wad rzeczy lub niezgodności towaru z umową, *Radca Prawny* 2005, nr 1, s. 60.

16 C. Żuławska, (w:) G. Bieniek *Komentarz do kodeksu cywilnego*, ks. III, Zobowiązania, Warszawa 2003.

17 J. Napierała, *Odpowiedzialność dłużnika z tytułu nieuchronnego niewykonania zobowiązania*, Warszawa 1997 s. 88.

obowiązek wzajemnego zwrócenia świadczeń według przepisów o odstąpieniu od umowy wzajemnej (art. 560 § 1 zd. 2 k.c.). Przeciwdziałaniu właśnie definitywnemu skutkowi odstąpienia od umowy służy art. 560 § 1 zd. 2 k.c., który odbiera kupującemu prawo odstąpienia od umowy, jeżeli sprzedawca niezwłocznie wymienił rzecz na wolną od wad albo niezwłocznie wady usunie. Żeby nie „blokować” w ten sposób uprawnień kupującego, który utracił zaufanie do rzetelności sprzedawcy, wymienione ograniczenie uprawnień nie występuje, jeśli rzecz była już wymieniona przez sprzedawcę lub naprawiona, chyba że wady są nieistotne (art. 560 § 1 zd. 3 *in fine*).

Wprowadzenie pojęcia wad nieistotnych jest jednocześnie ograniczeniem możliwości kupującego do odstąpienia od umowy, co w znaczącym stopniu sprzyja zachowaniu zasady *pacta sunt servanda*. Pojęcie wad nieistotnych nie jest ustawowo wyjaśnione, co daje pole swobody do interpretacji.¹⁸

W odniesieniu do konsumenta i umów przez niego zawieranych, zasada *pacta sunt servanda* traci na znaczeniu, ale nie bezwzględnie. Przepisy prawa pozwalające konsumentowi odstąpić od umowy sprzedaży rzeczy w dużej mierze ograniczają to prawo poprzez wprowadzanie szeregu przesłanek, które muszą zaistnieć, aby konsument mógł skutecznie odstąpić od zawartej umowy sprzedaży. Prawo konsumenta do odstąpienia od umowy, zarówno w przypadku umów zawieranych na odległość lub umów zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa, jak i w przypadku niezgodności towaru konsumpcyjnego z umową w ramach gwarancji ustawowej lub jako uprawnienie wynikające z rękojmi za wady rzeczy, doznaje szeregu ograniczeń. Osłabienie zasady *pacta sunt servanda* w dobie tak szeroko rozwiniętych metod sprzedaży oraz metod oddziaływania na konsumenta, marketingu, reklamy, ma na celu jedynie ochronę konsumenta oraz jego praw. Konsumentckie odstąpienie od umowy to również instrument prawny służący likwidacji faktycznej nierówności stron stosunku zobowiązaniowego w obrocie konsumenckim. Ustawodawca, konstruując przepisy zezwalające konsumentowi na odstąpienie od umowy sprzedaży, znacznie osłabił działanie zasady *pacta sunt servanda*, ale jednocześnie wzmocnił pozycję konsumenta na wszechstronnie rozwiniętym rynku usług i sprzedaży.

Umowne prawo odstąpienia od umowy stanowi kolejny wyjątek od zasady *pacta sunt servanda*, który prowadzi do jej osłabienia. Umożliwia ono doprowadzenie na podstawie oświadczenia woli jednej strony umowy do ustania stosunku obligacyjnego, bez zabezpieczenia wierzyciela. Wyjątek ten oparty jest jednak na postanowieniu kontraktowym wynikającym ze zgodnej woli obu stron umowy¹⁹.

18 W. Katner, O rękojmi i gwarancji wg kodeksu cywilnego i ustawy o sprzedaży konsumenckiej, (w:) Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Prof. S. Sołtyśińskiemu, Poznań 2005, s. 155.

19 Tak: P. Drapała, (w:) System prawa prywatnego, t. 5, Prawo zobowiązań – część ogólna, red. E. Łętowska, Warszawa 2006, s. 938.

Podstawę umownego prawa odstąpienia stanowi art. 395 k.c. Przepis określa również zakres swobody stron w stosunku do umownego prawa odstąpienia. Wskazuje także sposób oraz skutki wykonania prawa odstąpienia od umowy ważnie zawartej.

Art. 395 k.c. § 1 zdanie pierwsze k.c. stanowi, że w umowie można zastrzec, że jednej lub obu stronom przysługiwać będzie w ciągu oznaczonego terminu prawo odstąpienia od umowy. Wpisanie do umowy umownego prawa odstąpienia od umowy jest, jak wskazuje zd. 1 § 1 art. 395 k.c., dodatkowym zastrzeżeniem umownym. Może ono zastać zawarte zarówno w treści pierwotnej umowy, jak i w umowie zmieniającej. Umownego prawa odstąpienia nie można jednak wprowadzić do umów zobowiązujących, w których nie jest dopuszczalny warunek rozwiązujący, a także do umów, na podstawie których powstają zobowiązania trwałe. Wprowadzenie do umowy tego zastrzeżenia umownego stanowi osłabienie prawnie zawartej umowy, gdyż strona uprawniona może jednostronnym oświadczeniem odstąpić od umowy.

Ważną przesłanką dla skutecznego skorzystania z umownego prawa odstąpienia jest wskazanie w umowie terminu końcowego (art. 110 k.c.).²⁰ Brak wskazania terminu końcowego skutkuje nieważnością umownego prawa do odstąpienia od umowy, a przez to nie wywołuje żadnego skutku prawnego. Określenie terminu końcowego umownego prawa do odstąpienia od umowy ma na celu ograniczenie stanu niepewności co do istnienia uprawnień i obowiązków umownych oraz skutków umownych. W doktrynie uważa się, że pomimo przyznanego stronom prawa do dowolnego określenia terminu końcowego, podmioty, decydując się na wprowadzenie tego dodatkowego zastrzeżenia, nie mogą określać go w sposób odległy, gdyż może to prowadzić do bezprawności czynności prawnej (art. 58 k.c.). Należy pamiętać, że termin końcowy jest terminem, po upływie którego uprawnienie stron do odstąpienia od umowy wygasa. Jest on natomiast terminem szczególnym – zawitym, a nie terminem przedawnienia. Podmiot uprawniony może skorzystać z przysługującego mu prawa zarówno przed wykonaniem umowy, jak i po jej wykonaniu.

Strony mogą także zastrzec w umowie, że umowne prawo do odstąpienia od umowy powstanie, jeżeli spełni się określone w umowie zdarzenie przyszłe i niepewne, tzw. warunek (zob. art. 492 k.c.).

Umowne prawo do odstąpienia od umowy jest uprawnieniem kształtującym podmiotów umowy, co oznacza, że może przysługiwać zarówno jednej, jak i obu stronom umowy. Uprawniony wykonuje prawo do odstąpienia od umowy poprzez złożenie oświadczenia woli drugiej stronie (jest to jednostronna czynność prawna).

20 Szerzej na ten temat: M. Łaszczuk, J. Szpara, Terminy do odstąpienia od umowy w ustawie o ochronie niektórych praw konsumentów, *Palestra* 2001, z. 3–4.

Oświadczenie o odstąpieniu od umowy jest czynnością nieodwołalną (bez zgody drugiej strony) i bezwarunkową, gdyż – jak wcześniej zostało wspomniane – posiada charakter oświadczenia kształtującego prawa strony przeciwnej stosunku zobowiązaniowego. Jeżeli w zawartej umowie występuje po stronie wierzycieli lub dłużników ich wielość, to w takiej sytuacji skuteczne odstąpienie od umowy jest tylko wtedy, gdy oświadczenie o odstąpieniu zostało złożone przez wszystkich i przeciwko wszystkim.²¹

W razie wykonania prawa odstąpienia, umowa uważana jest za nie zawartą (art. 395 k.c. § 2). Taka konstrukcja oznacza, że zobowiązanie ulega rozwiązaniu z mocą wsteczną (*ex tunc*), a więc wszystkie skutki prawne dokonanej czynności prawnej uznaje się za niebyłe.

Przepis paragrafu 2 art. 395 k.c. wskazuje również dalsze skutki skorzystania przez podmiot uprawniony z umownego prawa odstąpienia od umowy, a mianowicie to, co strony już świadczyły, ulega zwrotowi w stanie niezmienionym, chyba że zmiana była konieczna w granicach zwykłego zarządu. Za świadczone usługi oraz za korzystanie z rzeczy należy się drugiej stronie wynagrodzenie. Powstałe na podstawie § 2 art. 395 k.c. roszczenia są wymagalne niezwłocznie po wezwaniu osoby zobowiązanej do spełnienia świadczenia (art. 455 k.c.).

Powyższy przepis stanowi, że jeżeli odstąpienie od umowy nastąpiło po jej częściowym lub całkowitym wykonaniu, to spełnione świadczenia podlegają zwrotowi. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że do zwrotu powstałego w wyniku odstąpienia nie mają zastosowania przepisy o nienależnym świadczeniu ani przepisy o obowiązkach odstępującego z art. 494 k.c. (obowiązki odstępującego określone w tym artykule pozostają w związku z art. z art. 492 k.c., który stanowi *lex commissario*).²²

Przedmiot świadczenia należy zwrócić dłużnikowi, jak wskazuje art. 395 k.c., w stanie niezmienionym. Należy jednak pamiętać, że wierzyciel posiadający przedmiot świadczenia zobowiązany jest do zachowania przedmiotu świadczenia i utrzymania go w stanie nie pogorszonym i zdatnym do wykorzystywania zgodnie z jego przeznaczeniem. Utrzymanie przez wierzyciela przedmiotu świadczenia w stanie należytym wymaga czasami dokonywania zmian. Artykuł powyższy stanowi jednak, że zmiany te muszą być konieczne w granicach zwykłego zarządu. Nie budzi więc wątpliwości zwrot odpowiednio zmienionego przedmiotu świadczenia.

Ze zwrotem przedmiotu świadczenia pozostawać może odpowiedzialność odszkodowawcza przysługująca dłużnikowi pierwotnego świadczenia, oparta na niewykonaniu lub nienależnym wykonaniu obowiązku zwrotu przedmiotu świadczenia (art. 471 k.c.).

²¹ Por. A. Klein, Ustawowe prawo odstąpienia od umowy wzajemnej, Wrocław 1964.

²² *Ibidem*

Natomiast wierzyciel pierwotnego świadczenia może domagać się od dłużnika pierwotnego świadczenia zwrotu nakładów, które były niezbędne do dokonania zmian koniecznych w przedmiocie świadczenia.

Zdanie trzecie § 2 art. 395 k.c. stanowi, że jeżeli jedna ze stron zobowiązana była do świadczenia polegającego na daniu rzeczy lub oddaniu jej do używania, to oprócz zwrotu tej rzeczy może domagać się wynagrodzenia za korzystanie z niej. Wynagrodzenie to może być określone w samej umowie lub równe rynkowemu oddaniu przedmiotu do odpłatnego używania²³.

Problem świadczonych usług na rzecz wierzyciela, które nie mogą być zwrócone w naturze (nie ma przecież przedmiotu świadczenia) również powinno być zaspokojone poprzez wynagrodzenie. Wynagrodzenie to określane jest na podstawie umowy lub odpowiada warunkom rynkowym.

Zgodnie z powyższym, umowne prawo odstąpienia stawia pod znakiem zapytania trwałość umowy, do której zostało włączone, natomiast jako instytucja prawna, musi być postrzegana jako osłabienie reżimu umownego znajdującego wyraz w elementarnej zasadzie *pacta sunt servanda*. Prawo zobowiązań dopuszcza swobodę odstąpienia przy niektórych rodzajach umów, np. przy umowie zlecenia, choć jest to swoboda ograniczona. Umowne prawo odstąpienia osłabia więź umowną poprzez wprowadzenie elementu niepewności, czy uprawniony podmiot wykorzysta przysługujące mu prawo odstąpienia. Jednakże jednocześnie otwiera możliwość wycofania się uprawnionej strony ze stosunku w przypadku, gdy jego dalsze trwanie i realizacja przestały odpowiadać jej interesom, dlatego też bywa wprowadzone do umowy wtedy, gdy strona przewiduje nastąpienie zmian, w sytuacji, w jakiej umowa zostaje zawarta i łączących się z nimi niedogodności dalszego związania umową²⁴.

23 A. Sikorska, Ciężar dowodu w przypadku odstąpienia od umowy sprzedaży przez kupującego z powodu..., *Radca Prawny* 2005, nr 1.

24 Tak: G. Bieniek, H. Ciepla, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kołakowski, M. Sychowicz, T. Wiśniewski, Cz. Żuławska, *Komentarz do kodeksu cywilnego*, ks. III, *Zobowiązania*, t. 1, Warszawa 2003, s. 189–190.

SUMMARY

The article refers to one of fundamental principles of civil law: the principle *pacta sunt servanda* in the context of consumer contracts. Due to the introduction of the institution of „cooling off period” into consumer contracts it is possible to withdraw from a contract without any negative consequences. Only a consumer is vested with such *tempus deliberandum*. It is a unique situation in Polish civil law, definitively breaching a very consistent principle *pacta sunt servanda*